

Stockholm den 17 oktober 2022

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 STOCKHOLM
E-post: hogsta.domstolen@dom.se

HÖGSTA DOMSTOLEN
JS 08

INKOM: 2022-10-17
MÅLNR: B 7530-21
AKTBIL: 22

Mål nr. B 7530-21 JS 08

ÄR-2022/1620

Yttrande i mål nr B 7530-21 angående grovt penningtvättsbrott m.m.

Bakgrund

Advokaten Lars Engstrand har i Blekinge tingsrätt frikänts från åtal om penningtvättsbrott och grovt penningtvättsbrott avseende vissa överföringar av penningmedel som av Kronofogdemyndigheten satts in på advokatbyråns klientmedelskonto med anledning av ett tidigare uppdrag.

Advokatsamfundet har under hand yttrat sig under målets handläggning i vissa specifika frågor från åklagare och försvar avseende advokats redovisnings-skyldighet av klientmedel m.m.¹

Hovrätten över Skåne och Blekinge har sedermera dömt Lars Engstrand för grovt penningtvättsbrott och näringspenningtvätt avseende nämnda överföringar från klientmedelskontot.

¹ Se e-post den 12 november 2019 från Advokatsamfundets generalsekreterare Mia Edwall Insulander till advokaten Johan Eriksson samt åklagarna Kjell Janneson och Joel Holmgren. Advokatsamfundet vill här även erinra om att omständigheterna i förevarande mål i flera avseenden är jämförbara med det vägledande uttalande som hänvisades till i Advokatsamfundets under hand avgivna yttrande. Till skillnad från omständigheterna i det vägledande uttalandet har Lars Engstrand mottagit betalningen till sitt klientmedelskonto från en statlig myndighet, Kronofogdemyndigheten.

Sedan Högsta domstolen i beslut den 17 augusti 2022 meddelat prövningstillstånd i rubricerat mål, har Advokatsamfundet getts möjlighet att komma in med ett skriftligt yttrande, i första hand avseende det allmänna förhållandet mellan god advokatsed och den rättsliga regleringen om penningtvätt.

Med anledning härav vill Sveriges advokatsamfund anföra följande.

Inledning

Advokatsamfundet kommer ge sina synpunkter på olika omständigheter i målet som har beröring i huvudsak på den aktuella lagstiftningen; 2017 års penningtvättslag (PTL)², men även summariskt i fråga om 2014 års penningtvättsbrottslag (PTBL)³. Den förstnämnda är en rent administrativ lagstiftning som syftar till att förebygga penningtvätt och terrorismfinansiering. PTL innehåller en stor mängd krav på administration, rutiner och åtgärder för att de verksamhetsutövare som omfattas av lagstiftningen ska kunna upptäcka och förhindra att den egna verksamheten utnyttjas i penningtvätts- eller terroristfinansieringssyfte. Penningtvättsbrottslagen knyter an till penningtvättslagen, men är en ”traditionell” straffrättslig lagstiftning som innehåller bestämmelser om ansvar för penningtvättsbrott m.m.

Advokater är i flera avseenden undantagna tillämpningsområdet och i vissa delar tillämpningen av PTL, medan den straffrättsliga PTBL omfattar envar oavsett profession och därmed även personer som är verksamma som advokat.

Advokatsamfundet anser att det finns anledning att ifrågasätta hovrättens syn på en ”överlappande” tillämpning av PTL som får direkt inverkan på den straffrättsliga ansvarsbedömningen. Enligt samfundet kan dessa båda

² Lagen (2017:630) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism.

³ Lagen (2014:307) om straff för penningtvättsbrott.

lagstiftningar inte blandas samman på sätt som skett i hovrätten. Detta gäller i synnerhet som det enligt samfundet finns omständigheter som talar för att advokatuppdraget i förevarande mål inte kan anses falla under PTL:s tillämpningsområde. Under sådana förhållanden kan inte brister i uppfyllande av sådana krav som stadgas i PTL läggas till grund för den straffrättsliga bedömningen enligt PTBL. Frågan om uppfyllande av kraven enligt PTL och frågan om straffansvar enligt PTBL är olika saker och bör mätas utifrån olika måttstockar.

Allmänt om penningtvättslagens tillämpning i ett advokatperspektiv

Sveriges bekämpning av penningtvätt och finansiering av terrorism håller generellt sett en god nivå. Detta bekräftas av *Financial Action Task Force (FATF)* som har utvärderat Sveriges penningtvättsreglering. Samtidigt är penningtvätt utbrett i samhället och de kriminella är ständigt kreativa i sin iver att placera brottsvinster i legala verksamheter. Samtliga verksamhetsutövare som omfattas av PTL – däribland advokater i vissa fall – är därför skyldiga att följa lagstiftningens krav för att i största möjliga utsträckning bidra till att förhindra att den egna verksamheten utnyttjas i kriminella syften.

Advokater har omfattats av penningtvättslagen sedan det andra penningtvättsdirektivet trädde i kraft den 1 januari 2005. Advokatbolag har emellertid omfattats av lagstiftningen först sedan den 1 november 2019.⁴

Advokater och advokatbyråer omfattas av lagens tillämpningsområde (1 kap. 2 § 21 PTL⁵) endast vid utförandet av vissa i lagstiftningen särskilt angivna uppdrag. Den övervägande andelen av advokatuppdrag är sådana som faller utanför lagens tillämpningsområde. Det är alltså *enbart* de särskilt uppräknade juridiska tjänster som advokater tillhandahåller som anges i den

⁴ Se SFS 2019:608, prop. 2018/19:125.

⁵ Se SFS 2022:691.

uttömmande katalogen i 1 kap. 4 § första stycket PTL som omfattas av lagstiftningen och dess krav för att förhindra penningtvätt m.m.⁶

Advokater omfattas endast av PTL när de

1. Handlar i en klients namn för dennes räkning vid finansiella transaktioner eller transaktioner med fastigheter, och
2. Hjälper till vid planering eller genomförande av transaktioner för en klients räkning vid
 - köp och försäljning av fastigheter eller företag,
 - förvaltning av klientens pengar, värdepapper eller andra tillgångar,
 - öppnande eller förvaltning av bank-, spar- eller värdepapperskonton,
 - anskaffande av nödvändigt kapital för bildande, drift eller ledning av företag, och
 - bildande, drift eller ledning av bolag, föreningar, stiftelser eller trustar och liknande konstruktioner.

Utgångspunkten i PTL är vidare att den omfattar mot kunder inriktad verksamhet. Detta innebär för advokaters del att de endast omfattas av lagstiftningen när det är fråga om ett uppdragsförhållande direkt gentemot klient och endast vid de explicit angivna särskilda transaktioner där risken för penningtvätt bedömts vara som störst i fråga om advokatverksamhet. Advokater som av domstol eller myndighet förordnas som rättsligt biträde el. dyl. omfattas därmed normalt inte av lagstiftningen.⁷

Lagstiftningens förarbeten är emellertid fåordiga beträffande tolkning av de angivna begreppen och den gränsdragningsproblematik som bestämmelsen ger upphov till i fråga om vad som i praktiken ska anses falla in under respektive tjänst som anges i den aktuella bestämmelsen.

⁶ Den 1 november 2019 kompletterades penningtvättslagen med nya bestämmelser beträffande tillsyn och ingripanden mot advokater och advokatbolag (bland annat 7 a kap. PTL och 8 kap 7§ RB).

⁷ Se t.ex. prop. 2008/09:70 s. 180 f. och prop. 2003/04:156 s. 49.

Det kan i sammanhanget tilläggas att PTL generellt sett även är särskilt komplicerad att tillämpa för advokater och advokatbolag. Såsom påpekats i ett stort antal remissyttranden rörande lagstiftning kring PTL, tar lagstiftningen i alltför liten omfattning hänsyn till de särskilda förhållanden som advokater verkar under och den lagstadgade rättsstatliga roll som advokater har, exempelvis när det gäller tystnadsplikt, lojalitetsplikt och oberoende. Lagstiftningen uppställer en rad skyldigheter som i flera avseenden innebär avsteg från de kärnvärden som gäller för advokatkåren, inte bara i Sverige utan i hela Europa. En av hörnstenarna i en rättsstat är att advokater är oberoende från statsmakten och inte får användas som ett verktyg i den brottsbekämpande verksamheten.

Den inbyggda problematik som ligger i att de krav som stadgas i den EU-drivna speciallagstiftningen i PTL inte är fullt ut förenliga med grundläggande principer om en oberoende advokatkår i en demokratisk rättsstat, har i den svenska lagstiftningen emellertid tagit sig uttryck bland annat i ett för advokater begränsat tillämpningsområde. Vidare undantas advokater i lagstiftningen uttryckligen från vissa krav och åtgärder som gäller för flertalet andra verksamhetsutövare som träffas av lagen.⁸ Detta är bra, men innebär tyvärr även risk för olika tolknings- och tillämpningsproblem i en rad hänseenden.

Advokatsamfundet har bland annat mot den bakgrunden tagit fram en särskild [vägledning för advokater och advokatbyråer beträffande lagstiftningen om bekämpning av penningtvätt och terroristfinansiering utifrån ett advokatperspektiv](#) (senast uppdaterad 2019).⁹

⁸ I ett flertal fall har undantag gjorts för advokater just med beaktande av deras rättsstatliga roll och funktion, bl.a. i fråga om undantag från meddelandeförbudet/tystnadsplikten, liksom den annars gällande rapporterings- och uppgiftsskyldigheten; se 4 kap. 8 § och 9 § andra stycket 3 PTL.

⁹ Se bl.a. Axel Calissendorff i JT 2004-05 samt Anne Ramberg, Advokaten ur ett konstitutionellt perspektiv – några tankar om oberoende s. 424 ff. i Festskrift till Johan Hirschfeldt 2008.

Trots att PTL och grundläggande advokatetiska kärnvärden i flera avseenden inte är förenliga och lagstiftningen på flera sätt undergräver den oberoende advokatrollen, är det självfallet så att advokater och advokatbolag har att följa de krav som PTL uppställer för att undvika att advokatverksamheten utnyttjas för penningtvätts- eller terrorismfinansieringssyften.

Frågan om PTL är tillämplig på de i målet aktuella överföringarna

Det ifrågavarande advokatuppdraget

En förutsättning för att Lars Engstrands överföringar från klientmedelskontot ska anses omfattas av PTL är, enligt Advokatsamfundet, att det finns ett uppdragsförhållande med klient innefattande de tjänster som anges i 1 kap. 4 § första stycket PTL. Enligt Advokatsamfundet måste det vara tidpunkten för den ifrågavarande transaktionen som är avgörande för om en viss åtgärd faller inom lagens tillämpningsområde eller inte. Såvitt Advokatsamfundet kan bedöma gjordes utbetalningarna av pengarna från klientmedelskontot utifrån de instruktioner som Lars Engstrand fått av sin klient i sitt uppdrag som offentlig försvarare.

Såvitt känt för Advokatsamfundet fanns inget annat samtida civilrättsligt uppdragsförhållande mellan Lars Engstrand och klienten. Det var två byråkollegor till Lars Engstrand som hade ansvar för uppdraget med skadeståndsprocessen.

Det finns enligt Advokatsamfundet anledning att här göra en tydlig gränsdragning mellan det civilrättsliga uppdraget i skadeståndsmålen (enligt ostridiga uppgifter utförda av byråkollegor till Lars Engstrand) och försvararuppdraget. Det kan i detta sammanhang vidare konstateras att den advokatbyrå som Lars Engstrand arbetade på vid tidpunkten för

Kronofogdemyndighetens överföringar (september 2017), då inte som advokatbolag omfattades av PTL.¹⁰

Det förhållandet att Lars Engstrand skulle ha anvisat medlen från Kronofogdemyndigheten – som härrörde från förlikningen i den civilrättsliga skadeståndsprocessen – till advokatbyråns klientmedelskonto, ändrar därför enligt samfundets uppfattning inte själva förhållandet att Lars Engstrand vid tidpunkten för överföringarna haft en roll och ett uppdrag som måste anses ligga utanför lagstiftningens tillämpningsområde. Såsom offentlig försvarare omfattades Lars Engstrand inte av PTL.

Advokatsamfundet anser vidare att det inte heller går att säga om utbetalningarna saknat koppling till Lars Engstrands uppdrag som offentlig försvarare. Oaktat om sådan koppling skulle saknas (oklart då i vilken egenskap han skulle ha utfört utbetalningarna), finns enligt Advokatsamfundet skäl att bedöma PTL:s tillämplighet utifrån den roll som offentlig försvarare som Lars Engstrand hade vid tidpunkten för överföringarna.

Enligt Advokatsamfundets förmenande skulle det vidare vara svårt att se hur en försvarsadvokat, vars uppdrag är att på bästa sätt tillvarata en misstänkts/tilltalads intressen inom ramen för det straffrättsliga förfarande som riktats mot klienten, även skulle kunna rymma sådana typer av finansiella transaktioner som anges i 1:4 PTL. Det ligger alltså inte i försvararrollen att utföra de typer av tjänster som anges i bestämmelsen. En annan sak är att ett uppdrag kan inledas som ett försvararuppdrag, men sedermera utvecklas till ett uppdrag innefattande tjänster som skulle omfattas av PTL. Under sådana förhållanden skulle emellertid förutsättas att uppdragsavtalet justeras utifrån det ändrade, nya, uppdraget.

¹⁰ Se SFS 2019:608.

Överföringarna från klientmedelskontot

Advokatsamfundet vill även adressera frågeställningen om en försvarsadvokats utbetalning från ett klientmedelskonto i enlighet med klientinstruktion, överhuvudtaget i sig kan anses vara en sådan typ av transaktion som avses i bestämmelsen (1:4 PTL) om när advokater omfattas av lagstiftningen.

I bestämmelsen anges situationen när [en advokat] bland annat handlar i en klients namn för dennes räkning vid finansiella transaktioner eller transaktioner med fastigheter (första punkten) eller när [advokaten] hjälper till vid planering eller genomförande av transaktioner för en klients räkning, exempelvis vid förvaltning av klientens pengar eller vid förvaltning av bankkonton.

Advokatsamfundet anser – i ljuset av de minst sagt magra förarbetsuttalanden och de ingresstexter som finns i de bakomliggande implementerade EU-penningtvättsdirektiven avseende vad som innefattas i de olika begreppen i 1:4-bestämmelsen – att det med fog kan ifrågasättas om överföringar av penningmedel enligt en klients instruktion från advokatbyråns klientmedelskonto under i målet rådande förhållanden, överhuvudtaget skulle kunna ses som en sådan ”finansiell transaktion” som omfattas av PTL och som lagstiftaren velat ska initiera hela den rigorösa arsenal av krav på kontrollåtgärder och tillsynsrutiner som gäller för att advokater och övriga verksamhetsutövare ska kunna motverka att den egna verksamheten utnyttjas för penningtvätt eller terroristfinansiering.

Det kan i detta sammanhang konstateras att det är Advokatsamfundets uppfattning att en klients betalning av arvode för ett uppdrag – oavsett om uppdraget i sig kan sägas omfattas av lagstiftningen eller ej – med tanke på lagstiftningens syfte inte kan anses utgöra en sådan form av finansiell transaktion som anges i bestämmelsen och som skulle göra att PTL skulle bli

tillämplig just på den betalningssituationen, och därmed trigga alla de skyldigheter som följer av lagen.

Även om betalning av arvode i sig inte bedöms utgöra en sådan form av finansiell transaktion som omfattas av PTL, bör självfallet sedvanlig försiktighet iakttagas när pengar mottas som arvode för juridiska tjänster.¹¹

Allmänt om klientmedel och klientmedelskonton

Allmänt gäller att klientmedel utan dröjsmål ska avskiljas genom insättning på ett särskilt klientmedelskonto. Regler om klientmedel och advokatbyråers klientmedelskonton finns i Vägledande regler om god advokatsed och i Bokföringsreglementet (till vilka hänvisas i tillämpliga delar).¹²

Advokater och advokatbyråer som har uppdrag som omfattas av PTL är, enligt Advokatsamfundets riktlinjer, för övrigt instruerade att undvika användning av advokatbyråns klientmedelskonto om det inte är helt nödvändigt, följer av lag eller det av andra skäl i det enskilda fallet anses rimligt att transaktionen sker via klientmedelskontot.

Särskilt om åtgärder för advokater enligt PTL

Skulle Högsta domstolen ändå anse att Lars Engstrands utbetalningar från klientmedelskontot faller inom ramen för vad som anses utgöra en finansiell transaktion i klientens namn för dennes räkning (1 kap. 4 § första stycket 1 PTL), vill Advokatsamfundet göra följande kommentarer i fråga om sådana åtgärder som enligt åklagare ansetts ha ålegat Lars Engstrand enligt PTL,

¹¹ Se t.ex. se Suzanne Wennberg, Advokaters ansvar för penningtvätt, JT 2003-04 s. 852 ff. Jfr även Advokatsamfundets vägledande uttalande den 12 oktober 2000 om återredovisning av klientmedel.

¹² Se 2.8, 4.6 och 7.3.3 Vägledande regler om god advokatsed, med däri angivna kommentarer och hänvisningar samt Bokföringsreglementet 2 – 4 §§. Se även Advokatetik – En praxisgenomgång, Claes Peyron, 2 uppl. s. 40 f.

exempelvis i fråga om rapporteringsskyldighet och möjliggörande av dispositionsförbud.

Den rapporterings- och uppgiftsskyldighet som verksamhetsutövare har enligt lagstiftningen framgår av 4 kap. 3 § och 6 § PTL. Hur långt uppgiftsskyldigheten i den senare bestämmelsen sträcker sig i fråga om advokater är, bland annat utifrån den lagstadgade tystnadsplikten för advokater i 36 kap. 5 § rättegångsbalken oklar. Genom successiva förändringar i lagstiftningen har uppgiftsskyldigheten för advokater kommit att utvidgas avsevärt. Med anledning av den utvidgade uppgiftsskyldigheten bör dock anmärkas att den omständigheten att en uppgiftsskyldighet föreligger, inte innebär någon förändring i fråga om vittnesplikten för en advokat (36:5 RB). Varken av själva lagstiftningen (PTL) eller dess förarbeten framgår att regleringen rörande uppgiftsskyldigheten för advokater skulle ha företräde i förhållande till rättegångsbalkens reglering om frågeförbud och advokats tystnadsplikt. Frågeförbudet beträffande sådant som en advokat anförtrotts eller erfarit får således, enligt Advokatsamfundets uppfattning, fortfarande anses brytas endast på de villkor som anges i 36 kap. 5 § rättegångsbalken. Såsom framgår av bestämmelsens fjärde stycke är tystnadsplikten för försvarare ovillkorlig och utan undantag.

Den lagkonkurrens mellan rättegångsbalken och penningtvättslagen som därmed uppkommit när det gäller advokats skyldighet att lämna uppgifter till Polismyndigheten (Finanspolisen) utan egen föregående rapportering, medför ett oklart rättsläge i fråga om advokatyrkets allra heligaste kärnvärden. Detta medför ofrånkomligt tillämpningsproblem och oklarheter i fråga om vilka uppgifter en advokat i allmänhet kan, respektive är skyldig att, lämna till Polismyndigheten rörande en klient eller ett uppdrag.

Till detta kommer dessutom att en advokat, i enlighet med 4 kap. 8 § första stycket PTL, uttryckligen är undantagen från uppgiftsskyldighet i fråga om vad

som anförtrotts honom eller henne när advokaten försvarar eller företräder en klient i eller i fråga om ett rättsligt förfarande, inklusive rådgivning beträffande inledande eller undvikande av ett rättsligt förfarande (det s.k. processundantaget). Uppgifter som anförtrotts en advokat är all sådan information som advokaten fått, av klienten eller av någon annan, med anledning av uppdraget. Undantaget från uppgiftsskyldighet gäller oavsett om advokaten fått informationen före, under eller efter det rättsliga förfarandet.

Undantag från lagstiftningens rapporterings- och uppgiftsskyldighet föreligger även för en advokat enligt 4 kap. 8 § andra stycket PTL, i fråga om information som avser en klient och som har erhållits i samband med att klientens rättsliga situation bedöms (det s.k. utredningsundantaget). Detta undantag omfattar information som avser en klient (inte nödvändigtvis som lämnats av klienten själv) och som advokaten fått när advokaten bedömer klientens rättsliga situation.

Advokatsamfundet anser mot denna bakgrund att Lars Engstrand under alla förhållanden inte kan anses ha haft någon laglig skyldighet att lämna sådan information till de brottsbekämpande myndigheterna som påstås av hovrätten.

Det kan dock konstateras att Lars Engstrand, enligt de uppgifter som finns i målet, ändå har upplyst åklagare om att det fanns pengar på byråns klientmedelskonto som tillhörde den klient som Lars Engstrand försvarade. Detta trots att han – enligt vad som anförts av ovan – inte har haft någon sådan skyldighet att informera åklagare om detta. Såvitt känt har denna information emellertid inte lett till att penningmedlen på klientmedelskontot belades med ett sådant dispositionsförbud som hovrätten ansett lämpligt eller att åklagare såvitt känt har vidtagit några andra åtgärder i anledning av informationen. Detta kan tyckas märkligt i ljuset av det som åklagaren lägger Lars Engstrand till last.

Frågan om straffrättsligt ansvar för penningtvättsbrott

PTBL innehåller inga undantag för advokater, oaktat vilket uppdragsförhållande advokaten har till sin klient. Här blir det därför enbart en fråga om att utreda vilka objektiva och subjektiva brottsrekvisit som kan anses vara för handen. Advokatsamfundet bedömer att det i förevarande mål – utöver frågeställningar som berörts ovan – i mångt och mycket är fråga om uppsåtsbedömningar i olika hänseenden.

Det förhållandet att en försvarare inte anses omfattas av PTL, innebär givetvis inte att de straffrättsliga reglerna i PTBL inte skulle vara tillämpliga för en person som agerar under ett sådant uppdrag. Enligt Advokatsamfundet innebär dock en situation där Lars Engstrand inte bedöms omfattas av PTL – vare sig i sin roll som försvarare eller som ombud i någon form av utvidgat uppdrag (dubbla roller) – eller till följd av vidtagna överföringar, följaktligen inte heller omfattas av de krav på kontroller och andra åtgärder som stadgas i PTL för att kunna göra de aktuella överföringarna och redovisningen av dessa klientmedel. Under sådana förhållanden kan otillräckliga åtgärder i enlighet med PTL i sig därmed inte heller läggas honom till last i straffrättsligt hänseende och till grund för ansvarsfrågan.

I övrigt har Advokatsamfundet inget att anföra om den straffrättsliga ansvarsbedömning som hovrätten har gjort.

Som ovan

Mia Edwall Insulander
Generalsekreterare